

LÁNGNYELVEKBŐL SZÜLETETT REND

Az idén hétszáz éve, hogy Gentilis pápai legátus jóváhagyta a keresztúri, későbbi nevükön pálos remeték kérését: követhetik Szent Ágoston szabályzatát. Ennek emlékére a pálos rend feje a lengyelországi Czestochowában 2008-at pálos évnek nyilvánította.

A szerzetesi közösségek, majd szerzetesrendek kezdeteinél nélkülözhetetlen valamiféle természetfölötti indíték, látomás, égi sugallat. A magyar középkor egyetlen hazai alapítású rendje (ha figyelmen kívül hagyjuk a mindössze két közösséggel rendelkező, Szent István királyról nevezett ispotályos kánonok rendet) viszonylag későn tett szert erre a rendkívüli eseményre. A mohácsi vész előtti években működő rendtörténet-író, Gyöngyösi Gergely generális provinciális (vagyis az összes hazai és külhoni pálos monostor, remeteség tartományainak egyetemes főnöke) sem említi azt a lángcsodát, amit a barokk kori pálos irodalom hiteles középkori hagyományként rögzített a kortársak és az utókor számára. Erre az égi indíttatásra föltehetőleg akkor volt szükség, amikor a magyar pálos remeték monostorainak túlnyomó többsége az oszmán hódítás következtében kihalt, a szerzetesek idegenbe menekültek.

Tartóra helyezett mécses

Özséb, esztergomi kanonokból lett remete a Pilis rengetegeiben élt. A legenda szerint a tatárjárás utáni években ott kapott égi jelet, hogy az akkor még igazi vadon erdőkben élő magányos remetéket közösségi életre bírja. A lakhelyéül szolgáló barlang bejáratánál egyik éjszaka a csillagos eget akarta kémlelni, hogy a csillagok állásából megállapítsa, mennyi idő van még pirkadatig. Hold- és csillagfény helyett szokatlanul sűrű sötétség borította a közeli erdőt és a barlang előtti tisztást. Majd a fák között kicsiny lángnyelvek jelentek meg, és a barlang felé tartottak. Özséb káprázatnak vélte, de amikor

Boldog Özséb látomása
(XVIII. századi oltárkép a márianosztrai templomban)

a lángok a barlang előtt egyetlen fénycsóvába olvadtak, gondolkodóba esett. Mire a hajnal rávirradt, Özséb tudta a fentről kapott feladatot: neki kell egybegyűjtenie a magányosan, erdők rejtekeiben élő remetéket, akik közösségben élve, még ha távol is a falvaktól, városoktól, bibliai kifejezéssel „tartóra helyezett mécses” lesznek, és kortársaik számára fényeskednek, vagyis az evangéliumi életről tanúskodnak. A XVI–XVII. századi szerző több égi

jelet nem látott szükségesnek Özsébbel kapcsolatban, akit először Gyöngyösi Gergely (1472–1532?) említ rendtörténetében. A barokk szerzőnek olyan képszerűen, drámai erővel sikerült a pálos rend keletkezését bemutatni, hogy szükségtelennek érezte többszörözni az égi beavatkozásokat. Ez a legenda szinte napjainkig átadódott nemzedékről nemzedékre, szimbolikus ereje ma is felkelti a magyar alapítású rend iránti érdeklődést.

Saját kezük munkájából

A XIII. századi Magyar Királyságban a tatárjárást követően négy tájegységet kedveltek különösen a remeték, akik a XI. század elejétől fogva jelen voltak a vallási élet peremvidékén elhelyezkedő személyekként, az akkori nyugati és keleti kereszténység számtalan példájához hasonlatosan. Erről András és Benedek remeték legendája tanúskodik az első magyar keresztény évtizedek idejéből; a pálosokhoz viszonyítva azzal a különbséggel, hogy ők a Szent Benedek reguláját követő közösséggel tartottak kapcsolatot. A XIV. században pálosoknak nevezett remeték viszont önálló szerzetesrendet hoztak létre társulásuk ré-

A Szent Jakab tiszteletére 1225 táján épített monostor maradványai a Mecsek hegységben

vén, noha Szent Ágoston (354–430) reguláját követték.

A remeteközösségek időrendi megszerveződésén lehet ugyan vitatkozni, írott forrás először a Mecsekben lévő Patacs faluhoz közeli fennsíkon található – Szent Jakabról elnevezett – monostorukról tanúskodik. A már említett Gyöngyösi Gergely másolatában ismeretes Bertalan pécsi püspök (1219–1251) szabályzata, amelynek kettős célja volt. Egybegyűjteni a szétszórtan élő remeteket, és jámbor, dolgozó életre buzdítani őket. „Közösen, együtt éljenek saját kezük munkájából, ... áhítattal látogassák a templomokat.” Az 1225-ben keletkezett írás utóbbi tanácsából arra lehet következtetni, hogy eleinte a remetelak mellé nem építettek köegyházat, és a közösségnek nem volt pápi tagja.

A másik tájegység, a Pilis hegység erdejeit ugyancsak lakták remetek. Az 1308-tól szerzetesrendnek számító, jó pár monostorból álló közösség hagyománya szerint Özséb, eredetileg esztergomi kanonok a mai Kesztlőc falu határában, az úgynevezett „hármass barlang” mellett gyűjtötte össze a pilisi rengetegben magányosan élő férfiakat két ifjú, Benedek és István segítségével 1250 táján, majd kicsiny monostort és mellé templomot építettek a Szent Kereszt tiszteletére. Özséb művelt pap volt, aki az erdei séták alkalmával egyenként „nevelte” (lelki értelemben) a köréje gyűlteket, akik folytatták eddigi kétkézi munkájukat, a kosárfonást, valamint olyan fából faragott eszközöket készítettek, amelyeket a közeli sok kis településből álló, vára és székesegyháza miatt világi és egyházi központnak számító Esztergom piacán értékesítettek, hogy árukból élelmet, ruhához olcsó darócsovetet vehessenek. A mecseki remetek a szentkereszt, akkori szóhasználatnál keresztúri remetekkel hamar kapcsolatba kerültek, és Özsébet ők is vezetőjüknek tartották.

Idesgyttől Pilupig

A XIII. század végén Patacs hatására három másik remeteség szerveződött. A remetek által kedvelt harmadik vidék a Balaton felvidéke, illetve a Bakony őserdeje volt. Pál veszpré-

mi püspök (1259–1274) szentszéki utasításra 1263-ban a hatalmas kiterjedésű egyházmegyéje területén megvizsgálta a remetecsoportok vagyoni helyzetét, és megállapította, hogy megélhetésük forrásainak bizonytalansága miatt nem kaphatják meg a kánoni elismerést és az engedélyt, hogy Szent Ágoston reguláját kövessék. A püspök elrendelte, hogy a tartományi perjel – aki a hét remeteséget egybefogja – a remetek választhassák ugyan, azonban a főpásztor hagyja jóvá, és ne élethosszigan maradjon meg vezetői tisztében (mint például a bencéseknel), hanem csak meghatározott ideig. Az oklevél hét remeteséget említ, patrónusukat megnevezve. Ezekből ötöt sikerült azonosítani, az Idegsyt nevűt nem, a Pilup szigetén lévő Szent Ilonáról az utóbbi időben megoszlanak a vélemények. Ha a Pilup Pilis romlott formája, akkor a Kesztlőchöz közeli Szent Keresztről van szó. Szent Ilona, Nagy Konstantin császár anyja fontos szerepet játszott a Szent Kereszt feltalálásában a jeruzsálemi helyszínen 327 táján, és patrónussága nem zárja ki a Szent Kereszt titulust. Az első monostor és templom fontos, névadó szerepet játszott, mert a magányba vonultakat keresztúri remeteknek nevezték az 1300-as évek első évtizedéig, Thébai Remete Szent Pál velük kapcsolatban először egy 1322-ben kelt pápai oklevélben szerepel.

A legújabb kutatás azonban Pilup szigetét a mai Révfülöp helyén lévő középkori Fülöpszigettel véli azonosítani. Ha ez a föltevés bebizonyosodna, a hármass barlang mindössze a remete-folklór szokványos kelléke lenne, utólagos hozzáadás az eredettörténethez? A viszonylag késői Gyöngyösi Gergely írói habitusába belefért volna bizonytalan mendemondák kész ténykénti rögzítése? Híres körutazása során, néhány évvel a mohácsi vész (1526) előtt a monostorok okleveleit fölkutatta, és kivonatolta az úgynevezett Zöld Könyvben, ami – igaz, birtokmegőrzési szándéktól indítva – a szerző történelemkritikai érzékéről tanúskodik. Annak eldöntéséhez, hol is szervezte meg a remetek közösségi életét Özséb, volt esztergomi kanonok, még további vizsgálódások le-

hetségesek. A sokszázados történelmi szerzetesi közösség életének megszervezéséhez, a magány adta életforma lelki, evangéliumi tartalommal történő megtöltéséhez karizmatikus személyiség szükséges, aki jó szervező volt, ugyanakkor az esetleges későbbi nehézségeket figyelembe vette, és fejlődésre nyitott, valamint az ősi kezdeti szerzetesség értékeit megőrző intézményt alapított, noha ő maga nem tudta, hogy az évszázad múltán több országban is meg-honosodó remeterend majd reá mint alapítóra tekint vissza. Gyöngyösi szerint Özséb 1250-től 1270-ig, egyik

1403-ban készült el a budaszentlőrin ci háromhajós, háromszentélyes köegyház, mely a XVI. század elejére a zárándokok búcsújáróhelyévé vált

(LÁSZLÓ JÁNOS FELVÉTELE)

tanítványa, Benedek 1290-ig, másik tanítványa, István 1300-ig működött tartományi perjelként.

Kóbor álremetek

Időközben a tartományi vezetői tisztség különvált a Szent Kereszt monostor perjeli szolgálatkörétől, mert Lőrinc 1297-ben Keresztúr perjelként szerepel az András egri püspök (1275–1305) által kibocsátott 1297-es oklevélben, amely az egri püspökség területén élő remetekkel foglalkozik. A negyedik tájegység, a Bükk és a

Zempléni-hegység remetéinek életét próbálta egységesíteni a főpap, s a szabályzat bepillantást enged a remeték lelki életébe, mindennapjaiba. A XIII. század végén csatlakoztak e két terület közösségei a keresztúri remetékhez, akik a XIV. század elején egészen közel kerültek az ország politikai-hatalmi központjához. Lőrinc (nem tartományi, hanem általános perjel) akkoriban építette fel a mai Hárs-hegy déli lejtőjén védőszentje tiszteletére a továbbiakban végleges központnak bizonyuló monostort, ahol minden év pünkösdjén káptalant tartottak. Ezen alkalommal történt az általános perjel megválasztása, aki a maga során kinevezte az egyes monostorok perjeleit.

Jelentős eseménynek bizonyult Gentilis bíboros, pápai legátus magyarhoni tartózkodása (1308 őszétől, Károly Róbert király hatalmát megszilárdítandó), mert a keresztúri remeték Budára érkezése után napokon belül fölkeresték. Szent Ágoston re-

A gönci monostor romjai (LEGEZA LÁSZLÓ FELVÉTELEI)

A pálos építmények egyik legjelentősebb maradványa Martony község határában

gulájának követését kérelmezték, amit Pál veszprémi püspök több mint ötven éve megtagadott. Gentilis engedélyezte oly módon, hogy függetlenségüket megőrizhették. Ez utóbbi számukra azért volt fontos, mert a Szentszék az 1215-ös, negyedik Lateráni Zsinat határozata értelmében az ágostonos szabályzatot követő kisebb rendeket igyekezett egybeolvasztani, az új rendek alapítását pedig

tilalmazta. Még két kiváltságlevelet sikerült a pápai küldöttől kieszközölni 1309-ben, illetve 1311-ben.

A pápa által jóváhagyott szerzetesrenddé válásuk döntő fordulata akkor következett be, amikor a ferences szerzetesből lett kalocsai érsek, Jánki László az Avignonban székelő XXII. János pápától (1316–1334) feladatul kapta a remeterend helyzetének kivizsgálását, és erről a Szentszék felé jelentést kellett tennie. Mellette az esztergomi érsek és a székesfehérvári prépost is ugyanezt a feladatot kapta, de az Avignonban megfordult, a pápa és az udvara által személyesen ismert Jánki viselte a nagyobb felelősséget, hogy utánajárjon, a remeték Avignonba eljuttatott panaszaik tényleg jogosak-e. A kalocsai érsek jelentése szerint a keresztúri remetéknek a királyság határain belül nagyjából harminc házuk volt, némelyikben 15–20, másutt tucatnyi remete. Szerény vagyon (föld, halászóhely, malom) biztosította megélhetésüket. Rajtuk kívül számos remete élt egyedül az erdők magányában, főként a határokhöz közel, rólu-
luk nem lehet pontosan, számszerűen jelentést adni. Mivel a beszámoló ki-

rályi jóváhagyással bírt, és a Szentszék megnyugtatta, a pápa a remeték számára 1328-ban jóváhagyta az ágostonos regula követését, a káptalanon általános perjelt választhattak. A pápai kiváltságlevél Remete Szent Pál fiainak nevezi őket, mentesültek a tizedfizetéstől és az egyházmegyei zsinaton való részvétel kötelező voltától. A remeték 1341-től az addig viselt, nem fehéritett (szürke) szövetből készült kázmzsát fölcserélték a fehéritett anyagúra, hogy a kóbor, „ál” remetéktől megkülönböztessék magukat.

Nagy Lajos, a jótevő

A rend terjeszkedése Szlavónia irányában már 1300 táján, nyugat felé pedig 1340-ben kezdődött, amikor Nicolaus Teutonicus általános perjel közvetítésével négy délnémet remeteség csatlakozott a pálosokhoz, és küldte képviselőit évente a pünkösdi káptalanra, Budaszentlőrincre. Példájukat további német közösségek követték, és legalább tucatnyi német monostor alkotta a német tartományt. A tengerparti Horvátországban és az Isztriai-félszigeten a XIV. és a XV. században szintén egész tar-

tományra való pálos monostor ke-
letkezett és működött rövidebb-
hosszabb ideig.

Nagy Lajos király (1342–1382) te-
kinthető legnagyobb jótevőjüknek.
Ő alapította 1352 körül a mária-
nosztrai monostorukat, amit a hárs-
farügyekbe, -bimbókba, -virágba
boruló csodája példáz. Remete Szent
Pál tetemét 1381-ben Velencéből Bu-
daszentlőrincre hozatta. Mária-
nosztráról 1382-ben 12 szerzetes in-
dult útnak Nagy Lajos jóváhagyása-
val László oppelni herceg kérésére, és
megalapították a Czestochowa mel-
letti Jasna Gorán (Fénylő-hegy) az el-
ső pálos monostort, a későbbi lengyel
nemzeti szentélyt. Az egyszerű élet-
vitelű, majdhogynem vegetáriánus
remeték vonzották a hivatásokat. Ha
nem kaptak adományként halasta-
vat, a közeli pataokban maguk alakí-
tottak ki gátak segítségével halak-
ban bővelkedő vízszakaszt, hogy a
gyakori bőjtökön se maradjanak
éhen. Az inkább kis- és középne-
sektől, néha főuraktól, főpapoktól
támogatott rend a királyi és pápai
kegy együttes hatása következtében
a legrangosabb európai elterjedtségű
szerzetesrendekkel jutott egy sorba
anélkül, hogy eredeti hivatását, a
magányt és a szegénységet földadta
volna. Sík területen sehol nem tele-
pedett meg, csak hegyek között, er-
dők mélyén vert tanyát. A szerény
földvagyon, szőlők, erdők úgy bizto-
sították megélhetésüket, hogy ők
maguk művelték birtokaikat. A föld-
művelés mellett jutott idő imádságra,
elmélkedésre, olvasásra, sőt irodalmi
munkásságra. Remete Szent Pál sírja
Buda mellett országos vonzáskörű
zarándokhelyé lett. A szent közben-
járásának tulajdonított gyógyuláso-
kat a katonából lett remete, Hadnagy
Bálint az utókor számára Velencében
nyomatott (1511) könyve örökítette
meg. Mohács végzetes évében 65 ha-
zai pálos monostor létezett, 20–30
kisebb-nagyobb remeteség pedig né-
hány évtizedig adott otthont a pálo-
soknak. Amikor a török hadak a
Duna mentén Budáig feljöttek, a
szentlőrinci monostort is feldúlták,
az ott maradt néhány szerzetest kard-
élre hányták. Ez a pusztítás egy más-
félszázadig tartó pusztulásnak vetet-
te előre árnyékát.

TÖRÖK JÓZSEF

FEDEZD FEL, MUTASD BE, VÉDD MEG!

Az MTV tudományos ismeretterjesztő magazinja, a *Delta* vetélkedőt szervez középiskolás csa-
patok számára a *Föld Bolygó Nemzetközi Éve* alkalmából. A négyfős csapatok február 23-a
és március 22-e között a Delta heti adásaiban, illetve az MTV honlapján, valamint az Élet és
Tudományban megjelent feladatok megoldásával juthatnak a döntőbe, amely április 12-én lesz a
Bűbáratvölgyben. A döntőt a Delta április 19-i adásában láthatják majd az érdeklődők.

A harmadik forduló feladata

Nézzétek ezeket a gyönyörű vagy éppen meg-
lepő képeket! Ezek alapján írjátok meg azt –
legfőleg négy oldalnyi terjedelemben –, hogy
milyen üzenetet hordoz számotokra a *Víz*
Világnapja! A képeket megnézhetitek a Delta
honlapján is (www.mtv.hu/delta). Címünk:
MTV Delta Szerkesztőség, 1054 Budapest,
Szabadság tér 17. vagy delta@mtv.hu.

A válaszok beérkezési határideje:
2008. március 31.

